Registered in Germany Europa Revue Journal
ISSN: 1862-6564 Vol. 6 No. 11 (2026) Published November 25, 2026

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF FRAUD

Yesenbayeva Jannur S'ezbek qizi

Tashkent State University of Law Master's Student in the Theory and Practice of Applying Criminal Legislation

jannuryesenbayeva@icloud.com

Abstract

This article examines the elements of fraud, the point at which the offence is completed, and the criteria for legal classification under Article 168 of the Criminal Code of Uzbekistan. It considers how intent formed before property is obtained, the effect of deception on the decision to transfer property, and digital evidence help distinguish fraud from civil disputes and theft. It describes trends in recorded fraud between 2023 and 2025 and compares the laws of Germany and of England and Wales. The article proposes updating Supreme Court Plenum guidance, assessing evidence in chronological order, and improving measures to prevent victimisation.

Keywords

fraud, deception, abuse of trust, elements of the offence, prior intent, property rights, legal classification, contractual obligation, digital evidence, crime statistics, victimisation prevention.

FIRIBGARLIK JINOYATINING JINOYAT-HUQUQIY VA KRIMINOLOGIK JIHATLARI

Yesenbayeva Jannur S'ezbek qizi - Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat qonunchiligini qo'llash nazariyasi va amaliyoti yo'nalishi magistranti

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 168-moddasi asosida firibgarlik tarkibi, jinoyatning tugallanish payti va kvalifikatsiya mezonlari tahlil qilinadi. Firibgarlikni fuqarolik-huquqiy nizodan va o'g'irlikdan farqlashda dastlabki qasd, aldashning mulkni topshirishga ta'siri hamda raqamli dalillarning ahamiyati ochib beriladi. 2023–2025-yillarda ro'yxatga olingan firibgarliklar dinamikasi tavsiflanadi. Germaniya hamda Angliya va Uels tajribasi qiyosiy tahlil qilinadi. Plenum tushuntirishlarini yangilash, dalillarni xronologik baholash hamda viktimologik profilaktikani takomillashtirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: firibgarlik, aldash, ishonchni suiiste’mol qilish, jinoyat tarkibi, dastlabki qasd, mulkiy huquq, jinoiy-huquqiy kvalifikatsiya, shartnoma majburiyati, raqamli dalillar, jinoyatchilik statistikasi, viktimologik profilaktika.

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ МОШЕННИЧЕСТВА

Есенбаева Жаннур Съезбековна - Ташкентский государственный юридический университет Магистрантка направления «Теория и практика применения уголовного законодательства»

Аннотация. В статье на основе статьи 168 Уголовного кодекса Республики Узбекистан анализируются состав мошенничества, момент окончания преступления и критерии его квалификации. Рассматривается значение умысла, возникшего до получения имущества, влияния обмана на решение о передаче имущества и цифровых доказательств для разграничения мошенничества, гражданско-правового спора и кражи. Описана динамика зарегистрированных мошенничеств за 2023–2025 годы. Проведено сравнение с законодательством Германии, Англии и Уэльса. Предложено актуализировать разъяснения Пленума Верховного суда, оценивать доказательства в хронологической последовательности и совершенствовать меры виктимологической профилактики.

Ключевые слова: мошенничество, обман, злоупотребление доверием, состав преступления, первоначальный умысел, имущественное право, уголовно-правовая квалификация, договорное обязательство, цифровые доказательства, статистика преступности, виктимологическая профилактика.

Kirish. Firibgarlikka oid ishda pul o‘tkazilganini aniqlash ko‘pincha qilmishni kvalifikatsiya qilishning boshlang‘ich bosqichidir. Jinoyat-huquqiy baho pul nima sababdan o‘tkazilgani, shaxs mulkni olishdan oldin qanday niyatda bo‘lgani hamda zarar qachon yuzaga kelganini aniqlashga bog‘liq. Ayniqsa, avans to‘lovi, qarz yoki masofaviy xizmat yuzasidan nizo chiqqanda bir xil tashqi natija, ya’ni pulning qaytarilmasligi, turli huquqiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Kriminologik nuqtayi nazardan esa pulning qanday sharoitda o‘tkazilgani profilaktika choralarini qayerga yo‘naltirish kerakligini ko‘rsatadi.

Maqolaning maqsadi firibgarlik tarkibini tahlil qilish, uni shartnoma majburiyatini bajarmaslik va o‘g‘irlikdan ajratish mezonlarini aniqlashtirish hamda ro‘yxatga olingan jinoyatlar dinamikasidan kelib chiqib profilaktika choralarini taklif qilishdan iborat. Tadqiqotda formal-yuridik, qiyosiy-huquqiy va tavsifiy statistik usullardan foydalanildi. Huquqiy tahlil Jinoyat kodeksi (JK) va Oliy sud Plenumining tushuntirishlariga, statistik qism esa Milliy statistika qo‘mitasining 2023–2025-yillar bo‘yicha ochiq ma’lumotlariga tayandi.[1]

Natijalar hamda ularning muhokamasi

Firibgarlik jinoyati tarkibi va kvalifikatsiya mezonlari

JK 168-moddasiga ko‘ra, firibgarlik aldash yoki ishonchni suiiste’mol qilish orqali o‘zganing mulki yoki unga bo‘lgan huquqni qo‘lga kiritishda ifodalanadi.[2] Jinoyatning bevosita obyekti mulkiy munosabatlardir. Tajovuz o‘zganing mulkiga yoki unga bo‘lgan huquqqa qaratiladi. Masalan, pulni egallashda mulkning o‘zi, ko‘chmas mulkka egalik qilishga imkon beradigan huquqni olishda esa mulkka bo‘lgan huquq qo‘lga kiritiladi. Bu farq jinoyatning tugallanish paytini aniqlashga ta’sir qiladi.

Aldash aybdorning shaxsi, vakolati, mulkning holati yoki bitimni bajarish imkoniyati haqida yolg‘on tasavvur shakllantirishi mumkin. Ishonchni suiiste’mol qilishda esa aybdor jabrlanuvchi bilan avvaldan shakllangan yoki bitim doirasida vujudga kelgan ishonchdan mulkiy manfaat olish uchun foydalanadi. Har ikkala usulda ham mulkni topshirish qaroriga qaysi ma’lumot yoki ishonch ta’sir qilgani aniqlanishi kerak. Masalan, sotuvchi xaridorga mahsulotning mavjudligi haqida yolg‘on ma’lumot berganda, aynan shu ma’lumot xaridorning avans to‘lashiga sabab bo‘lgan-bo‘lmagani tekshiriladi.[3]

Jinoyatning subyektiv tomoni to‘g‘ri qasd bilan tavsiflanadi. Aybdor o‘zganing mulki yoki mulkiy huquqini aldash yoxud ishonchni suiiste’mol qilish orqali egallashini anglaydi va shuni istaydi. Jinoyatning umumiy subyekti qilmish sodir etilgan vaqtda o‘n

[1] O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111453 O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 17-son «Firibgarlikka oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida»gi qarori. https://lex.uz/docs/-6523582 O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Ro‘yxatga olingan firibgarlik jinoyatlari soni (jami). SIAT, 2026-yil 22-aprelda yangilangan. https://siat.stat.uz/data/901/?lang=uz

[2] O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111453

[3] O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 17-son «Firibgarlikka oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida»gi qarori. https://lex.uz/docs/-6523582 (3–6-bandlar).

olti yoshga to‘lgan aqli raso jismoniy shaxsdir.[4] Plenum qarorining 7-bandiga ko‘ra, mulk amalda egallangan va undan foydalanish yoki uni tasarruf etishning real imkoniyati yuzaga kelgan paytdan qilmish tugallangan hisoblanadi. Mulkka bo‘lgan huquq egallanganda yuridik jihatdan tasdiqlangan imkoniyat yuzaga kelgan payt ahamiyatli. Masalan, ko‘chmas mulkka oid huquqni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish shunday imkoniyatni vujudga keltirishi mumkin.[5]

JK 168-moddasi tahririni qilmish sodir etilgan sana bilan bog‘lab tekshirish zarur. 2026-yil 22-iyundagi O‘RQ-1155-son Qonun bilan axborot tizimidan, shu jumladan axborot texnologiyalaridan foydalanish belgisi uchinchi qismning «v» bandiga, xizmat mavqeyidan foydalanish belgisi esa to‘rtinchi qismning «g» bandiga joylashtirildi.[6] Plenum qarorining 22 va 23-bandlarida mazkur belgilar uchun avvalgi havolalar keltirilgan. Qilmishning jinoyat-huquqiy bahosi JK 13-moddasidagi qonunning vaqt bo‘yicha amal qilishi qoidalari asosida beriladi. Javobgarlikni og‘irlashtiruvchi qonun orqaga qaytish kuchiga ega bo‘lmaydi.[7]

Moddiy zararni qoplash jazoni belgilashga ham, qonunda ko‘rsatilgan ayrim hollarda javobgarlik masalasiga ham ta’sir qiladi. JK 168-moddasining yakuniy qoidasiga ko‘ra, yetkazilgan moddiy zararning o‘rni qoplanganda ozodlikni cheklash va ozodlikdan mahrum qilish jazolari qo‘llanilmaydi. JK 66[1]-moddasidagi yarashuv qoidasi esa 168-moddaning birinchi qismiga tatbiq etilishi mumkin. Bunda aybga iqrorlik, jabrlanuvchi bilan yarashish va zararni bartaraf etish shartlari, shuningdek qonunda ko‘rsatilgan cheklovlar tekshiriladi.[8]

Fuqarolik-huquqiy nizodan va o‘g‘irlikdan farqlash

Shartnoma shakli talabga javob berishi yoki qarz tilxati mavjudligi ishni avtomatik hal qilmaydi. Plenum qarorining 8 va 10-bandlari bo‘yicha mulkni egallashga qaratilgan qasd mulk yoki huquq olinmasidan avval shakllangan bo‘lishi kerak. Shartnoma

[4] O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111453 (17 va 21-moddalar).
[5] O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 17-son «Firibgarlikka oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida»gi qarori. https://lex.uz/docs/-6523582
[6] O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111453 O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 22-iyundagi O‘RQ-1155-son Qonuni. https://lex.uz/acts/-8282286
[7] O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111453 O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 17-son «Firibgarlikka oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida»gi qarori. https://lex.uz/docs/-6523582
[8] O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111453

tuzilgandan keyingi to‘lovga qobiliyatsizlik o‘z-o‘zicha dastlabki jinoiy qasdni isbotlamaydi. Soxta kafolat, bitim paytida muhim ma’lumotning yashirilishi yoki shaxsning majburiyatni bajarish uchun qilgan ishlari boshqa dalillar bilan bog‘liq holda baholanadi.[9]

Fuqarolik kodeksining 236-moddasi majburiyatni shartnoma va qonunchilik talablariga muvofiq bajarishni talab qiladi. Masalan, tovarni kelishilgan muddatda yetkazib bermaslik fuqarolik-huquqiy majburiyatning buzilishini ko‘rsatadi. Jinoyat-huquqiy baho uchun esa va’da berilgan paytda shaxs uning haqiqatga zidligini bilganmi va shu yo‘l bilan pulni egallashni ko‘zlaganmi, degan savollarga dalillar asosida javob berish kerak.[10]

Shartli misolda A. uskuna yetkazish uchun avans oladi, yetkazib beruvchiga buyurtma beradi, biroq keyinchalik ta’minot uzilishi sababli muddatni o‘tkazib yuboradi. B. esa boshqa bitimda uskuna omborda borligini bildirib avans oladi. Bitim tuzilgan paytdagi hujjatlar va yozishmalar uning uskuna mavjud emasligini bilgani hamda yetkazib berish niyati bo‘lmaganini tasdiqlaydi. Birinchi holatda buyurtmaning haqiqatda berilgani va ta’minotdagi uzilish fuqarolik-huquqiy nizo ehtimolini ko‘rsatadi. Ikkinchi holatda yolg‘on ma’lumot, uning to‘lovga ta’siri va mulkni oldindan egallash niyati firibgarlik alomatlarini tekshirishga asos bo‘ladi.

Raqamli muhitda to‘lovni kim bajargani bilan birga, mulk egasi qanday harakatni amalga oshirganini anglagan-anglamagani aniqlanadi. Masalan, aldangan xaridor o‘z pulini ma’lum hisobga o‘tkazayotganini tushunib, to‘lovni o‘zi tasdiqlagan bo‘lishi mumkin. Boshqa vaziyatda shaxs faqat ma’lumotini oshkor qilgan, pul esa uning xabarisiz yechilgan bo‘lishi mumkin. Plenum qarorining 22-bandida bu holatlarni farqlash uchun mulkning jabrlanuvchi tomonidan ongli ravishda topshirilganiga e’tibor qaratiladi. Internetdan foydalanish faktining o‘zi JK 168-moddasining axborot texnologiyalariga oid og‘irlashtiruvchi belgisini qo‘llash uchun yetarli asos yaratmaydi.[11]

[9] O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 17-son «Firibgarlikka oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida»gi qarori. https://lex.uz/docs/-6523582

[10] O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (birinchi qism). 1995-yil 21-dekabr. https://lex.uz/acts/-111189 236-modda.

[11] O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111453 O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 17-son «Firibgarlikka oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida»gi qarori. https://lex.uz/docs/-6523582

Raqamli yozishma, bank ko‘chirmasi va tizim qaydlari turli holatlarni tasdiqlaydi. Yozishmada to‘lovdan avval qanday va’da berilgani ko‘rinsa, bank ko‘chirmasida mablag‘ning harakati aks etadi. Tizim qaydlari esa tegishli operatsiyaning vaqti va uni tasdiqlashga oid ma’lumotlarni aniqlashga xizmat qilishi mumkin. Ekran tasvirini asl elektron yozuv va boshqa ma’lumotlar bilan solishtirish uning kelib chiqishi, to‘liqligi va voqealar ketma-ketligini tekshirishga yordam beradi. Raqamli dalillarni olish, taqdim etish va baholashda Jinoyat-protsessual kodeksining 204¹–204²-moddalari hamda dalillarga oid umumiy qoidalarga amal qilinadi.[12]

O‘RQ-1003-son Qonun bilan raqamli dalillarni olish va taqdim etish tartibi jinoyat-protsessual qonunchilikda aniqlashtirildi. Firibgarlikka oid ishda xabarning to‘liq yozuvi bilan uning ekran tasviri o‘rtasidagi tafovut ahamiyatli bo‘lishi mumkin. Masalan, bitta xabar kimga to‘lov qilish so‘ralganini ko‘rsatsa, to‘liq yozishma pul o‘tkazilishidan oldin qaysi shartlar kelishilganini aniqlashga yordam beradi.[13]

Kriminologik tavsif va ro‘yxatga olingan jinoyatlar dinamikasi

Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotiga ko‘ra, O‘zbekistonda 2023-yilda 18 492 ta, 2024-yilda 29 252 ta va 2025-yilda 44 127 ta firibgarlik jinoyati ro‘yxatga olingan.[14] 2024-yildagi ko‘rsatkich oldingi yilga nisbatan 58,2 foizga, 2025-yildagi ko‘rsatkich esa 2024-yilga nisbatan 50,8 foizga oshgan. 2025-yil ko‘rsatkichi 2023-yildagidan qariyb 2,39 baravar ko‘p.

Bu raqamlar ichki ishlar organlari hisobiga kiritilgan hodisalar dinamikasini aks ettiradi. Murojaat qilinmagan hodisalar statistikada aks etmasligi mumkin. Shu bilan birga, murojaat kanallarining qulaylashuvi yoki holatlarni aniqlash amaliyotidagi o‘zgarishlar ham ro‘yxatga olingan jinoyatlar soniga ta’sir qilishi mumkin. Ushbu qator barcha firibgarlik holatlarini jamlagani sababli undan raqamli firibgarlik ulushi yoki o‘sishga aynan qaysi omil sabab bo‘lganini aniqlab bo‘lmaydi. Buning uchun hodisalarni aloqa kanali, to‘lov turi va mulkni egallash usuli bo‘yicha batafsil o‘rganish zarur.

L. Cohen va M. Felsonning kundalik faoliyat nazariyasi jinoyat uchun imkoniyat

[12] O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111460
[13] O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 21-noyabrdagi O‘RQ-1003-son Qonuni. https://lex.uz/acts/-7228758
[14] O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Ro‘yxatga olingan firibgarlik jinoyatlari soni (jami). SIAT, 2026-yil 22-aprelda yangilangan. https://siat.stat.uz/data/901/?lang=uz

paydo bo‘lishini motivatsiyalangan huquqbuzar, mos nishon va samarali nazoratning yetishmasligi bir vaqtda uchrashi bilan izohlaydi.[15] Ushbu yondashuv masofaviy savdoda sotuvchining kimligini tekshirish, to‘lovni qayta tasdiqlash yoki shubhali e’lon haqida xabar berish imkoniyati kabi sharoitlarni o‘rganishga yordam beradi. Masalan, platformadagi savdo va to‘lov ma’lumotlarini bog‘lay oladigan nazorat vositasi xaridorning e’longa qachon ishongani va qaysi bosqichda ogohlantirish samara berishi mumkinligini aniqlashga xizmat qiladi.

Jabrlanuvchi uchun xavf vaziyatga qarab o‘zgaradi. Shoshilinch qaror qabul qilish bosimi, sotuvchining shaxsi haqida mustaqil tekshiruv imkoniyati cheklangani va pul o‘tkazmasini ortga qaytarish qiyinligi birgalikda zarar ehtimolini oshirishi mumkin. Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risidagi Qonunda viktimologik profilaktika jabrlanuvchiga aylanish xavfini kamaytirishga qaratilgan faoliyat sifatida belgilangan.[16] Shundan kelib chiqib, ogohlantirish bilan birga tranzaksiyani tekshirish va hodisa yuz berganda tezkor murojaat qilish imkoniyatini yaratish ham muhimdir.

M. Button, C. Lewis va J. Tapley firibgarlik Angliya va Uelsdagi jabrlanuvchilar hamda ularning oilalariga moddiy zarardan tashqari ruhiy va ijtimoiy oqibatlar ham keltirishini ko‘rsatgan. Shu bois to‘lovni qaytarish imkoniyati bo‘yicha tushuntirish bilan birga jabrlanuvchiga murojaat tartibini sodda shaklda ko‘rsatish muhim. Mazkur tadqiqot O‘zbekistondagi zarar ko‘lamini o‘lchamaydi, ammo jabrlanuvchining ehtiyojlarini o‘rganishda qanday savollar berish mumkinligini ko‘rsatadi.[17]

UNODCning 2024-yilgi hisobotida Janubi-Sharqiy Osiyoda onlayn firibgarlik bilan shug‘ullanuvchi ayrim tuzilmalarda odam savdosi qurbonlari jinoiy faoliyatga majburlangani yoritilgan. Ushbu misol transchegaraviy holatlarda mablag‘ yo‘nalishini tekshirish bilan birga ishtirokchilarning roli va harakat sharoitini ham aniqlash zarurligini ko‘rsatadi.[18]

---

[15] Cohen L. E., Felson M. Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. American Sociological Review. 1979. Vol. 44, No. 4. P. 588–608. https://doi.org/10.2307/2094589

[16] O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida»gi Qonuni. https://lex.uz/acts/-2387357

[17] Button M., Lewis C., Tapley J. Not a victimless crime: the impact of fraud on individual victims and their families. Security Journal. 2014. Vol. 27, No. 1. P. 36–54. https://doi.org/10.1057/sj.2012.11

[18] UNODC. Global Report on Trafficking in Persons 2024. Chapter 2, “Trafficking in persons for the purpose of forced criminality to commit online scams in Southeast Asia”. https://unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2024/GLOTIP2024_Chapter_2.pdf

Xorijiy tajribaning qiyosiy-huquqiy tahlili

Germaniya

Germaniya Jinoyat kodeksining 263-paragrafi aldash natijasida yanglish tasavvur hosil qilish yoki uni saqlab turish orqali mulkiy zarar yetkazishni, bunda o‘zi yoki uchinchi shaxs uchun noqonuniy mulkiy manfaat olish maqsadi mavjudligini nazarda tutadi. 263a-paragraf esa ma’lumotlarni qayta ishlash natijasiga ruxsatsiz ta’sir ko‘rsatish orqali mulkiy zarar yetkazishni kompyuter firibgarligi sifatida alohida tartibga soladi. [19] Ushbu farq O‘zbekiston amaliyoti uchun qiyosiy mezon beradi. Kvalifikatsiyada shaxsning qaroriga ta’sir ko‘rsatilgani va avtomatlashtirilgan tizim jarayoniga ta’sir ko‘rsatilgani bilan bog‘liq holatlar alohida tekshirilishi mumkin.

Angliya va Uels

Fraud Act 2006 qonunining 1–4-bo‘limlarida firibgarlikning uch shakli belgilangan. Ular yolg‘on ma’lumot berish, oshkor qilish uchun qonuniy majburiyat mavjud bo‘lgan ma’lumotni yashirish hamda boshqa shaxsning moliyaviy manfaatlarini himoya qilishga doir mavqeni suiiste’mol qilishni qamrab oladi. Mazkur shakllarda insofsiz harakat va manfaat olish, zarar yetkazish yoki zarar xavfini yuzaga keltirish niyati ahamiyatlidir. Qilmish tugallangan deb baholanishi uchun ko‘zlangan natija amalda yuz berishi shart emas.[20] O‘zbekiston huquqida esa JK 168-moddasi bo‘yicha tugallangan tarkibni aniqlashda mulk yoki huquqning qo‘lga kiritilishi ahamiyatga ega. Qiyoslash, avvalo, javobgarlik boshlanadigan bosqichni ikki huquq tizimida bir xil talqin qilib bo‘lmasligini ko‘rsatadi.

Buyuk Britaniyaning 2023-yilgi firibgarlikka qarshi strategiyasida firibgarlikka imkon beradigan vaziyatlarni qisqartirish, aybdorlarni javobgarlikka tortish va aholiga o‘zini himoya qilishda ko‘maklashish choralari belgilangan. O‘zbekiston uchun amaliy jihat shundaki, banklar va savdo platformalaridagi ogohlantirishlarning foydasini berilgan xabarlar soni bilan birga murojaatga javob vaqti va zarar yuz berishidan oldin to‘xtatilgan operatsiyalar orqali ham baholash mumkin.[21]

---

[19] Strafgesetzbuch (StGB), §§ 263 va 263a. https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__263.html va https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__263a.html

[20] Fraud Act 2006 (c. 35), sections 1–4. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/35/contents

[21] UK Home Office. Fraud Strategy: Stopping Scams and Protecting the Public. CP 839. May 2023. https://www.gov.uk/government/publications/fraud-strategy

Muammolar va takliflar

Birinchi taklif. Plenum qarorini JKning amaldagi tahririga muvofiqlashtirish

Plenum qarorining 22 va 23-bandlaridagi havolalarni JK 168-moddasining amaldagi bandlariga moslashtirish hamda texnologiya ishlatilgan hollarda uning mulkni egallash mexanizmidagi rolini alohida asoslashni tushuntirish taklif qilinadi. Bunday tushuntirishda to‘lovni kim boshlagani va tasdiqlagani, jabrlanuvchi nimani anglagani, texnologiya mulkni egallashga qanday xizmat qilgani hamda tegishli xulosa qaysi dalillarga tayangani aks etishi mumkin.

Ikkinchi taklif. Dastlabki qasdni aniqlashda dalillar ketma-ketligini ko‘rsatish

Qaror va hukmlarning asoslantiruvchi qismida mol-mulk topshirilgunga qadar, uni topshirish paytida va undan keyin sodir bo‘lgan harakatlarni xronologik tartibda bayon qilish tavsiya etiladi. Sud majburiyatni amalda bajarishga urinish, to‘lovdan oldin berilgan ma’lumotlar, shuningdek, ijroning kechikishiga olib kelgan obyektiv sabablar haqidagi dalillarni mazmunan baholashi lozim. Bu usul ishda dastlabki qasd borligi yoki yo‘qligi haqidagi xulosaning qaysi faktlarga asoslanganini ko‘rish imkonini beradi.

Uchinchi taklif. Profilaktikani to‘lov va murojaat bosqichiga bog‘lash

Banklar va savdo platformalarida yangi oluvchiga yoki xavf alomatlari aniqlangan operatsiya bo‘yicha pul jo‘natish paytida aniq ogohlantirish berish va oluvchi ma’lumotini qayta tekshirish imkonini sinovdan o‘tkazish taklif qilinadi. Jabrlanuvchi bankka murojaat qilganda tranzaksiya tafsilotlarini saqlash va vakolatli organga murojaat qilish tartibi yagona yo‘riqnoma orqali ko‘rsatilishi mumkin. Sinov natijasi ogohlantirishdan so‘ng tekshirilgan yoki bekor qilingan operatsiyalar, javob vaqti va xato ogohlantirishlar bo‘yicha baholanishi maqsadga muvofiq.

To‘rtinchi taklif. Ochiq statistikani hodisa usuli bo‘yicha boyitish

Ro‘yxatga olingan firibgarliklar yuzasidan to‘lov kanali, murojaat vaqti va zarar qoplangan holatlar bo‘yicha shaxsni aniqlashga imkon bermaydigan yig‘ma ko‘rsatkichlarni e’lon qilish taklif etiladi. Bunda hodisa uchun dastlabki qayd va yakuniy huquqiy kvalifikatsiya o‘rtasidagi tafovut hisobga olinishi kerak. Ma’lumotlarning bunday tuzilishi qanday vaziyatlarda zarar yuz berayotgani va qaysi profilaktik choralarni avval sinash lozimligini aniqlashga yordam beradi.

Xulosa

Firibgarlikni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilish uchun mulk yoki mulkiy huquqni egallashga qaratilgan qasd qachon shakllangani, aldash mulkni topshirish qaroriga qanday ta’sir qilgani va aybdor qachon mulkni tasarruf etish imkoniga ega bo‘lgani aniqlanishi kerak. Raqamli holatlarda jabrlanuvchining to‘lovdagi harakati va axborot tizimining mulk egallanishidagi roli ayniqsa muhim. JK 168-moddasining 2026-yilgi tahriri Plenum qaroridagi bandlarga havolalarni yangilash zaruratini yuzaga keltiradi.

2023–2025-yillarda qayd etilgan holatlar sonining o‘sishi amaliy profilaktika choralarini sinab ko‘rish va natijalarini o‘lchash zarurligini ko‘rsatadi. Qasdga oid dalillarni voqealar ketma-ketligida baholash sud amaliyotiga, to‘lov paytidagi ogohlantirish va tezkor murojaat mexanizmi jabrlanuvchilarni himoya qilishga, batafsil ochiq statistika esa profilaktika choralarini tanlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

I. Milliy qonunchilik va sud amaliyoti

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111453

2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi 17-son «Firibgarlikka oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida»gi qarori. https://lex.uz/docs/-6523582

3. O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 22-iyundagi O‘RQ-1155-son Qonuni. https://lex.uz/acts/-8282286

4. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. https://lex.uz/acts/-111460

5. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida»gi Qonuni. https://lex.uz/acts/-2387357

6. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (birinchi qism). 1995-yil 21-dekabr. https://lex.uz/acts/-111189

7. O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 21-noyabrdagi O‘RQ-1003-son Qonuni. https://lex.uz/acts/-7228758

II. Statistik va ilmiy manbalar

8. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Ro‘yxatga olingan firibgarlik jinoyatlari soni (jami). SIAT, 2026-yil 22-aprelda yangilangan. https://siat.stat.uz/data/901/?lang=uz

9. Cohen L. E., Felson M. Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. American Sociological Review. 1979. Vol. 44, No. 4. P. 588–608. https://doi.org/10.2307/2094589

10. Button M., Lewis C., Tapley J. Not a victimless crime: the impact of fraud on individual victims and their families. Security Journal. 2014. Vol. 27, No. 1. P. 36–54. https://doi.org/10.1057/sj.2012.11

11. UNODC. Global Report on Trafficking in Persons 2024. Chapter 2, “Trafficking in persons for the purpose of forced criminality to commit online scams in Southeast Asia”. https://unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2024/GLOTIP2024_Chapter_2.pdf

III. Xorijiy qonunchilik

12. Strafgesetzbuch (StGB), §§ 263 va 263a. https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__263.html va https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__263a.html

13. Fraud Act 2006 (c. 35), sections 1–4. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/35/contents

14. UK Home Office. Fraud Strategy: Stopping Scams and Protecting the Public. CP 839. May 2023. https://www.gov.uk/government/publications/fraud-strategy